

Razmerje oblasti in nasilja skozi prizmo vladavine Nikogar v delu *O nasilju* Hannah Arendt

Ela Kušar

Povzetek

Nasilje in oblast sta pojma, ki jima v političnem diskurzu pogosto pripisujemo določeno stopnjo sorodnosti ali pa ju celo enačimo. V tem članku poskušam prikazati, da ju lahko mislimo tudi kot diametralno nasprotna, in sicer skozi opredelitev nasilja in oblasti, kot sta pojmovana v delu *O nasilju* Hannah Arendt. Z oblastjo namreč Arendt razume določeno stopnjo soglasja, ki ljudem omogoča vzpostavitev politične skupnosti ter posledično skupno delovanje, medtem ko je nasilje uporabljeno kot kompenzacija odsotnosti oblasti. Tako se ob izpostavljanju razlik med pojmom najprej osredotočim na problematiko njunega medsebojnega razmerja, v nadaljevanju pa se posvetim avtoričini navezavi obeh na tako imenovano birokratizirano »vladavino Nikogar«, ki cveti v času hitrega razvoja tehnologije, in zagovarjam relevantnost dela Arendt za današnji čas.

Ključne besede: oblast, nasilje, birokracija, legitimnost, upravičenost, Hannah Arendt, tehnološki razvoj

Summary

In political discourse, the terms violence and power are usually thought to be closely related, if not identical. However, the two terms could also be thought of as opposing concepts. In this article, I aim to demystify their relation by exploring how they are understood in Hannah Arendt's *On Violence*. When writing about power, Arendt has a specific

concept in mind. Here, power is understood as a mutual agreement among the individuals of a political community. Power therefore allows the political community not only to exist but also to act toward a common goal. Violence, on the other hand, is seen by Arendt as compensating for the lack of power. By highlighting the differences between the two concepts, I first focus on the issue of their interrelationship to then proceed to discuss how these concepts relate to what Arendt calls the »rule of Nobody«, i.e., a form of rule that thrives in the era of technological advancements, arguing that her book remains highly relevant today.

Keywords: power, violence, bureaucracy, legitimacy, justification, Hannah Arendt, technological progress

Uvodoma: Hannah Arendt, *O nasilju*

Knjiga *O nasilju* Hannah Arendt je nastala leta 1970 »kot odziv na nekatere tokove v študentskem gibanju '68, predvsem na navduševanje takratne nove levice nad nasiljem kot sredstvom za 'ustvarjanje zgodovine'«. ¹ Kljub temu da torej globlje razumevanje njenih komentarjev takratnega duha časa od bralca zahteva razumevanje zelo specifičnega zgodovinskega političnega dogajanja, pa je ena osrednjih tem dela pravzaprav avtoričina opredelitev pojmov nasilje in oblast, ki sodobnemu bralcu ponudi povsem nov uvid v lasten čas. Čeprav marsikomu nasilje in oblast predstavljata sorodna, v določenih pogledih pa morebiti celo identična pojma, pa branje omenjenega dela jasno pokaže, kako zelo sta si v resnici različna. Kot zapiše Vlasta Jalušič: »Arendt v pričujoči knjigi ne pokaže samo, da oblast in nasilje nista isto oz. nista nujno tesno povezana, *temveč da sta nasprotji*. Sta *različnega izvora*, predstavljata *različna principa in modusa* človeške dejavnosti«. ²

Oblast in nasilje ter njuno medsebojno razmerje

Za začetek Arendt izpostavi dejstvo, da so v nasprotju z oblastjo, katere temelj obstoja je soglasje tvorcev politične skupnosti, za nasilje vedno potrebna orodja, pri čemer pod orodji razumemo sredstva, ki jih uporabimo za doseg nekega cilja, pa naj bodo to ljudje v obliki vojakov ali tajne policije, atomske bombe ali pa morebiti visokotehnološki droni. Lahko bi rekli, da pri uporabi nasilja pravzaprav kompenziramo dejstvo odsotnosti soglasja z uporabo orodij. Vsekakor je

1 Gorazd Kovačič, »Hannah Arendt: *O nasilju*«, str. 84–87.

2 Vlasta Jalušič, »Razumeti nasilje (in oblast)«, str. 104.

torej nasilju inherentna kategorija sredstvo/cilj.³ Vendar pa je treba že na začetku opozoriti, da z nasiljem Arendt ne misli nujno nečesa, kar je vedno nesprejemljivo ali iracionalno: »Nasilje ni niti dobro niti zlo samo po sebi, ravno tako kot ne-nasilje ni samo po sebi dobro.«⁴ Ker je nasilje po naravi instrumentalno, je namreč »racionalno do tiste mere, kolikor je učinkovito pri doseganju cilja, ki ga upravičuje«.⁵ Toda ključen problem nasilja kot nečesa instrumentalnega je, da lahko sredstva hitro zasenčijo cilj. Tako se na primer obramba pred napadalcem lahko kljub svoji uspešnosti prelevi v čisto nov, celo grozovitejši napad. Problem torej nastane, ko sredstva sama prevladajo nad cilji, ko se nasilje kot praksa uvede v politično telo, kar pa vodi v nič drugega kot zgolj nasilnejši svet.⁶ Ta nevarnost je še posebej verjetna v dobi nenehnega tehnološkega razvoja ter izpopolnjevanja sredstev uničevanja, saj bi lahko trdili, da smrtonosnejša orodja po naravi stvari v vojskovanje vnašajo vedno več nepredvidljivosti tako za subjekte, ki ta orodja uporabljajo, kot tudi za tiste, zoper katere so uperjena (pomislmo npr. na jedrsko vojno). Kot pravi Arendt: »Fortuna [...] nikjer drugje v človeških zadevah ne igra usodnejše vloge kot na bojnem polju.«⁷

Nasilje kot nekaj instrumentalnega torej vedno potrebuje upravičenost v namenu, ki ga zasleduje, in zato samo po sebi ni bistvo ničesar. V tem pa se popolnoma razlikuje od pojma oblasti, ki je vedno »sama sebi namen«.⁸ To ne pomeni, da ljudje, ki jim je oblast zaupana, te ne uporabijo za doseganje nekaterih političnih ciljev, toda ključno je, da oblastna struktura sama »predhodi vsem ciljem in jih presega«.⁹ Oblast je torej predpogoj, ki ljudem sploh omogoči kakršnokoli delovanje v smeri sredstvo/cilj ter tako ne potrebuje nikakršnega upravičevanja, saj je inherentna obstoju vsake politične skupnosti.¹⁰ V Sloveniji kot demokratični republiki ima na primer že po ustavi oblast ljudstvo, ki pa to oblast med drugim izvršuje tudi preko svojih predstavnikov.¹¹ Seveda pa so ti predstavniki pravi predstavniki (torej poosebitev oblasti ljudstva) samo, kolikor in dokler s strani ljudstva uživajo podporo. Svojo legitimnost torej oblast črpa že iz samega združevanja in ne delovanja

3 Hannah Arendt, *O nasilju*, str. 8.

4 Jalušič, »Razumeti nasilje (in oblast)«, str. 112.

5 Arendt, *O nasilju*, str. 65.

6 *Ibid.*, str. 66.

7 *Ibid.*, str. 8.

8 *Ibid.*, str. 44.

9 *Ibid.*

10 *Ibid.*

11 3. člen URS.

ljudi.¹² Ker se legitimnost sklicuje na preteklost, upravičenje pa na cilj, ki leži v prihodnosti, je nasilje »potemtakem mogoče upravičiti, a nikoli ne bo legitimno«. ¹³ Če se torej navežemo na prej omenjeni problem nepredvidljivosti uporabe orodij kot sredstev nasilja, bi lahko rekli, da je nasilje toliko bolj upravičljivo kolikor bližje na obzorju je njegov cilj.¹⁴ Pri silobranu je na primer ta cilj – odvrniti »od sebe ali koga drugega istočasen protipraven napad«¹⁵ – prisoten in jasen. Toda bolj kot se »cilj oddaljuje v prihodnost, manj verodostojno je njegovo upravičenje«. ¹⁶

Omenili smo, da je oblast nujna najmanj za vzpostavitev same politične skupnosti, kot jo razume Arendt. Toda kaj nam pojem oblast pove o samih medčloveških razmerjih? Ali gre pri oblasti za soglašanje ljudi z zakoni ali pa morebiti za razmerje ukaz/poslušnost? Po mnenju Arendt je govoriti o oblasti kot o poslušnosti ljudi ukazom posameznika, s katerimi ne soglašajo, popolnoma zgrešeno. Od soglasja je namreč odvisen ne samo nastanek politične skupnosti, ampak do neke mere tudi njen obstoj. Tako po njenem mnenju tudi politične institucije kot manifestacije oblasti propadejo, brž ko zgubijo podporo ljudi.¹⁷ Seveda pa bi bilo iluzorno umeščati pojem oblasti samo v oblike političnega sistema, kot je demokracija. Tudi v tiraniji mora vedno obstajati vsaj kanček oblasti, saj vladajoči konec koncev potrebuje pomočnike za izvajanje nasilja, s katerim kompenzira pomanjkanje oblasti.¹⁸ Arendt tako zaključi, da je veličina oblasti premo sorazmerna s številom podpornikov tistemu, ki jo nosi oziroma mu je zaupana, hkrati pa iz tega izpelje tudi sklep, da je v tiraniji največ nasilja in najmanj oblasti.¹⁹ Oblast namreč potrebuje številnost mnenj, za nasilje pa zadostujejo orodja. Morebiti se torej že iz tega vidika določeni posamezniki, katerih individualni pogledi ne morejo pridobiti podpore, za uveljavljanje lastne volje odločijo poslužiti se slednjega.

Kar zadeva razmerje med enim in drugim, lahko torej v okviru političnih skupnosti govorimo kvečjemu o nekakšnem konglomeratu nasilja in oblasti, nikoli pa o vladavini zgolj nasilja: »Nasilje lahko vedno uniči oblast, saj pride najučinkovitejši ukaz iz puškine cevi, ki rezultira v takojšnji in popolni poslušnosti. Kar ne more

12 Arendt, *O nasilju*, str. 44.

13 *Ibid.*, str. 45.

14 Na tej točki puščamo ob strani problematiko same vsebine tega cilja, saj ta za argument, ki ga poskuša predstaviti Arendt, ni ključna.

15 22/II KZ-1.

16 Arendt, *O nasilju*, str. 45.

17 *Ibid.*, str. 36.

18 *Ibid.*

19 *Ibid.*

nikoli priti iz puške cevi, je oblast».²⁰ Tako zmaga z uporabo nasilja ironično pomeni ceno, ki jo plača ne samo poraženi, temveč tudi zmagovalec, in sicer v obliki zmanjšanja njegove lastne oblasti.²¹ Ne gre samo za to, da lahko sama uporaba nasilja privede do nadaljnjega zmanjšanja oblasti, ampak lahko tudi samo zmanjšanje oblasti (iz katerihkoli drugih vzrokov) pripelje do potrebe po uporabi mamljive možnosti nasilja. Nemoč namreč, pravi Arendt, rodi nasilje.

Vladavina terorja

V skrajnem primeru nemoč vodi v tako imenovano vladavino terorja. Kot zgodovinski primer takšne vladavine Arendt navede Stalinov režim.²² Gre za stanje, ko nasilje uniči vso oblast, a namesto, da bi se potem razpustilo, »prevzame nadzor nad državnim aparatom».²³ Vladavina terorja je po Arendt v celoti odvisna od družbene atomizacije.²⁴ »Da bi se sila terorja popolnoma sprostila, mora izginiti vsakršna oblika družbenega nasprotovanja».²⁵ V tem primeru govorimo skorajda o distopiji popolnega nadzora, a ne s strani redkih pomočnikov tirana, temveč s strani slehernega pripadnika družbe. Tam, kjer namreč skorajda ni več medčloveških vezi in stikov, postane vsakdo ovaduh.²⁶ Totalitarna dominacija, »ki temelji v terorju«, se tako za razliko od tiranij in diktatur, utemeljenih v nasilju, ne obrne samo proti sovražnikom, temveč tudi prijateljem, država pa začne »žreti svoje lastne otroke».²⁷ Na tej točki lahko morebiti govorimo o koncu politične skupnosti oziroma medsebojnih političnih razmerij kot takih, saj vrhunec terorja po Arendt pripelje do tega, da »oblast v celoti izgine».²⁸

Birokratizirana vladavina Nikogar

Če pri vladavini terorja govorimo o medsebojnem nadzorovanju posameznikov družbe, pa se zdi, da na vrhu tega mehanizma nadzora vseeno stoji določena

20 *Ibid.*, str. 45.

21 *Ibid.*, str. 46.

22 *Ibid.*, str. 47.

23 *Ibid.*

24 *Ibid.*

25 *Ibid.*

26 *Ibid.*

27 *Ibid.*

28 *Ibid.*

osrednja vodilna figura v obliki velikega vodje. Temu pa vsekakor ni tako v vladavini, ki jo Arendt opiše z besedami »vladavina Nikogar«, za katero bi lahko trdili, da je v neki meri prisotna že danes. Pri njej govorimo o vladavini birokracije oziroma zapletenega sistema uradov, v kateri ni povsem jasno, koga lahko resnično pokličemo na odgovornost. Kot pravi Arendt: »Če [...] identificiramo tiranijo kot državno formo, ki ji ni potrebno nikomur izstavljati računa, potem je vladavina Nikogar seveda najbolj tiranska od vseh, saj ni nikogar več, ki bi ga sploh lahko poklicali na odgovornost za to, kar se dogaja.«²⁹ Pravzaprav ni nikogar več, s katerim bi se lahko pogovarjali, ki bi ga lahko soočili s krivicami in nanj pritiskali.³⁰ In prav to stanje, v katerem odgovornosti ni mogoče lokalizirati, je po njenem mnenju tudi eden izmed ključnih razlogov za vsesplošne nemire,³¹ kajti »čim večja bo birokratizacija javnega življenja, privlačnejše bo nasilje.«³² Birokratizacija vladavine Nikogar namreč krči svobodo prebivalstva v smislu zmožnosti delovanja.³³ Prav ta sposobnost delovanja pa je tisto, kar je značilno za človeka kot politično bitje.³⁴ Kot pravi Arendt, torej to zaradi česar »propada oblast, ni toliko nasilje, kot načeloma anonimen upravljalški aparat.«³⁵ Nadalje bi lahko trdili, da je tako kot pri vladavini terorja tudi pri birokratizirani vladavini Nikogar eden ključnih razlogov, zaradi katerih se ta lahko ohranja prav atomizacija (ki pa jo sama birokratiziranost vzajemno še nadalje spodbuja). O tem v *Etiki pristnosti* med drugim razpravlja Charles Taylor, po katerem je eden od učinkov birokratizacije občutek nemoči tvorcev politične skupnosti.³⁶ Tako bi lahko rekli, da je tako v vladavini terorja kot tudi vladavini Nikogar prisotna atomizacija, s tem da vladavino terorja vzdržujejo predvsem prestrašeni prebivalci z »aktivnim sodelovanjem« v terorju velikega vodje, medtem ko so v vladavini Nikogar v ospredju birokratski procesi, za katere se zdi, da nanje posameznik nima vpliva. V resnici pa gre pri obeh vladavinah za hromitev oblasti tvorcev politične skupnosti.

V zvezi z izvorom birokratske forme vladavine Jalušič navede *Izvore totalitarizma*, kjer Arendt spregovori o spopadu med buržoazno družbo in nacionalno državo na prehodu iz 19. v 20. stoletje, ki je rezultiral v »instrumentalizaciji institucij nacionalne države za imperialistične potrebe buržoazije«, ki ji ne gre

29 *Ibid.*, str. 34.

30 *Ibid.*, str. 66.

31 *Ibid.*, str. 34.

32 Arendt, *O nasilju*, str. 66.

33 *Ibid.*, str. 67.

34 *Ibid.*

35 *Ibid.*, str. 67, op.

36 Charles Taylor, *The Ethics of Authenticity*, str. 119–120.

za ustanavljanje novih političnih teles, temveč za »ekspanzijo (oblasti) zaradi ekspanzije same«. ³⁷ Za glavno zunanjepolitično zanimanje buržoazije navede posle, izvoz kapitala in pa skrb za lastno varnost, pri čemer to troje postane nov okvir celotne nacionalne države. ³⁸

Nasilje kot nekaj racionalnega?

Kot rečeno, je nemoč v obliki nezmožnosti političnega delovanja, ki jo v tem primeru povzroči atomizacija ljudi in birokratizacija državnega aparata v vladavini Nikogar, zelo dobra iztočnica za pojav nasilja. Hkrati pa se vseeno spomnimo tudi dejstva, da za Arendt pojem nasilja ni nekaj *a priori* negativnega. Čeprav pri njem ne moremo zares govoriti o političnem delovanju, saj po Arendt nasilje vedno poskuša predstaviti enotnost mnenj in zatira pluralnost, pa lahko morebiti igra pomembno instrumentalno vlogo v vladavini Nikogar. Včasih lahko nasilje tako kot politično delovanje

preseka birokratsko logiko administracije in kontrole in prekine na videz neustavljive, »naturalizirane« procese družbene nuje, za katere se zdi, da jih lahko le nemočno spremljamo. Sposobno je »dramatizirati krivice« ali usmeriti pozornost javnosti na neko perečo problematiko, pokazati na položaj tistih, ki so popolnoma brez pravic in glasu v javnosti. ³⁹

Tako se prav v stanju, ko je v okviru državnih institucij možnost javnega političnega delovanja zelo omejena, »nasilje kaže kot nadomestilo za delovanje«. ⁴⁰ Arendt bi tako verjetno trdila, da je v takšnem stanju zatekanje k nasilju, za razliko od njegovega tlačenja in preusmerjanja, popolnoma »racionalen« odziv, ki odraža skupnost, v kateri manjka oblasti v obliki zdravo delujočega političnega telesa in v kateri mora čimprej priti do ukrepov, da se bo ta lahko ponovno vzpostavila in zaustavila zatekanje k nasilju.

Zaključek

Menim, da vladavina Nikogar preko birokratizacije ter atomizacije do neke mere predstavlja grožnjo za oblast tvorcev politične skupnosti. Ko je o zatonu političnega delovanja pisal Taylor, je kot ključni problem poleg atomiziranosti izpostavil tudi

³⁷ Jalušič, »Razumeti nasilje (in oblast)«, str. 99. Cf. tudi Hannah Arendt, *Izvori totalitarizma*.

³⁸ *Ibid.*

³⁹ Jalušič, »Razumeti nasilje (in oblast)«, str. 105.

⁴⁰ *Ibid.*, str. 106.

preveliko ukvarjanje s samim seboj v smislu kulta samopomoči, namesto s skupnimi problemi.⁴¹ Po mnenju Arendt je problematičen tudi diskurz v znanosti, ki govori o agresiji in z njo povezanim nasiljem kot o nečem patološkem, o nečem, kar je potrebno zatreti in preusmeriti, namesto da bi proučevali njegove vzroke.⁴² Lahko bi trdili, da bo oblast zmožna hromiti tudi umetna inteligenca, ki jo uporabljamo tako v javnem kot zasebnem življenju, vedno bolj pa tudi v vojnih spopadih. Njena zmožnost, da se jo uporabi na marsikaterem področju človekovega življenja – konec koncev tudi kot sredstvo nasilja – lahko namreč, poleg sicer mnogih pozitivnih, pomeni tudi marsikatero negativno posledico. Prav tako bi lahko nanjo gledali kot na orodje, s katerim bo med drugim možno upravljati z ogromnim številom podatkov potrebnih za vzdrževanje velikih birokratiziranih državnih tvorb. Morda to vodi v situacijo, v kateri bo količina podatkov in birokratskih procesov povezanih z njimi tako neobvladljiva, da človek nad njimi enostavno ne bo več mogel imeti nadzora. V tem primeru se bo glede določenih vprašanj enostavno moral zanesti na odgovor stroja, pri čemer vseh odgovorov ne bo zmožen preveriti (to za marsikoga izmed nas do neke mere drži že danes). Kot pravi Arendt: »Napredek, kot ga razumemo danes, namreč pomeni rast, neusmiljen proces večanja in širjenja. Večja ko postane država v smislu populacije, predmetov in lastnine, večja bo potreba po administraciji in z njo anonimni oblasti administratorjev.«⁴³ Morebiti bi bilo v prihodnosti celo bolje reči »anonimni oblasti umetne inteligence«. Navsezadnje je torej ključno, da ostajamo aktivni tvorci politične skupnosti, saj je splošno nezaželeno, da bi naša pasivnost privedla do zatekanja k nasilju kot obupanem in obenem obupnem izhodu v sili, scenarija, ki se ga lahko bojimo predvsem v birokratizirani vladavini Nikogar, za katero je značilna odsotnost jasno določenega nosilca odgovornosti. Nasilje se namreč pojavi v stanju nemoči ter obupa, pri čemer poskusi prekiniti začarani krog. Seveda pa vprašanje na koncu ostaja enako: kdo si upa prevzeti odgovornost?

Viri in literatura

Arendt, Hannah. *O nasilju*. Prev. Vlasta Jalušič in Mirt Komel. Ljubljana: Krtina, 2013.

Arendt, Hannah. *Izvori totalitarizma*. Prev. Zdenka Erbežnik, Patricija Fajon in Polona Glavan, ur. Igor Senčar, Tatiana B. Senčar in Vojko Strahovnik. Ljubljana: Študentska založba, 2003.

41 Cf. Charles Taylor, *The Ethics of Authenticity*.

42 Arendt, *O nasilju*, str. 50, 52.

43 *Ibid.*, str. 68.

- Jalušič, Vlasta. »Razumeti nasilje (in oblast)«. V: Hannah Arendt, *O nasilju*, str. 93–113. Ljubljana: Krtina, 2013.
- Kovačič, Gorazd. »Hannah Arendt: *O nasilju*«. *Razpotja* 5, št. 16 (2014): str. 84–87.
- Taylor, Charles. *The Ethics of Authenticity*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2003.